

Türkmen Şair Ata Atacanov'un Şiirlerinde Tahkiye

Narrative in the Poems of Turkmen Poet Ata Atacanov

Vedat YEŞİLÇİÇEK*
Erol SAKALLI**

ÖZET

Türkmen edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Ata Atacanov, hem yaşadığı dönemde hem de ölümünden sonra şahsiyeti, fikirleri ve eserleri ile Türk dünyasında önemli izler bırakmıştır. Klasik şiir anlayışının çevrelediği akıcı ve samimi üslubu Atacanov'un edebî şahsiyetinin en önemli özelliğidir. Toplumcu bir anlayışla ele aldığı şiirlerinde, bir olay örgüsü, zaman, mekân ve şahıslardan oluşan "tahkiye" tekniğini kullanması Atacanov'un şiirlerini didaktik bir yapıyla karşımıza çıkarır. Seçtiği imgeler yoluyla didaktik anlayışını pekiştiren Atacanov'un çevre ve insan betimlemeleri Türkmen kültürünün derin izlerini taşır. Realist bir tavırla ele aldığı tüm eserlerinde Atacanov, ait olduğu Türkmen kültürünün ve insanın sözcüsü görevini üstlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Ata Atacanov, Türkmen Şiiri, Tahkiye, Türkmen Kültürü

ABSTRACT

One of the poets in Turkmen literature, Ata Atacanov was an important figure both in Turkmenistan and Turkic World in terms of his personality, ideas and works. His fluent and sincere style within a classical understanding is a crucial feature of his literary life. In his poems, which he wrote in a socialist understanding, he used "narrative" technique consisting of plot, time and place and this makes his poems didactic. The images he used to describe the environment and people carry the traces of Turkmen culture. In all his works, which he penned with a realist approach, he acts like a spokesman of Turkmen culture and people.

KEY WORDS

Ata Atacanov, Turkmen Poetry, Narrative, Turkmen Culture.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, vedat.yesilcicek@usak.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, erol.sakalli@usak.edu.tr

A. Atacanov'un Eserleri ve Edebi Şahsiyeti

15 Aralık 1922'de dünyaya gelen Atacanov, Rusya'da eğitim almış ilk Türkmenlerdendir (Kara 1997: XX). Sovyet Yazarlar Birliği üyeliği ve Sovyet Gazeteciler Cemiyeti üyeliği yapan Atacanov, 1989'da vefat etmiştir (Kara 1997: XX).

Ata Atacanov ilk eserini 1941'de "Tääze Yıl Geldi" (Yeni Yıl Geldi) adıyla Tahtabazar rayonu gazetesinde yayımlamıştır. Şairin diğer şiirleri de bu gazetenin sayfalarında yer almıştır. Şairin şiir dünyasına girdiği ilk dönemdeki şiirleri halk yaratıcılığından beslenmiştir. Şair, çocukluğunda "Sayatlı Hemra", "Şasenem- Garıp", "Hüyrlukga- Hemra" gibi Türkmen destanlarını dinleyerek büyümüştür (Türkmen Sovet Edebiyatının Tarihi 1982: 266). Yerel motiflere, yaşadığı çevrenin ve içinde bulunduğu kültür ortamının ayrıntılarına sıkça yer veren Atacanov, yaşadığı dönemde Türkmen şiirinin önde gelen isimlerinin tavsiyelerinin yardımıyla özgün bir edebî kişilik kazanacaktır. Merğen, Nurmirat Sarıhanov gibi isimler Atacanov'un edebî şahsiyetinin oluşmasında önemli katkılar sağlamışlardır.

Atacanov'un ilk şiir kitabı "Alma Yene Gülleyöör" (Elma Yine Çiçek Açıyor) adını taşır. İkinci eseri ise "Türkmenistanın Baharı" (1952) ismiyle yayımlanır. 1956 yılında "Arzılı Muhmaan" (Aziz Misafir), 1957 yılında "Gözüniz Aaydın" (Gözünüz Aydın) adlı eserini 1961'de "Äädimme Äädim" (Adım Adım) adını taşıyan ve seçme şiirlerini ihtiva eden eserini, 1966'da "Öçme Ocağım" (Sönme Ocağım) adlı eserini, 1972'de ise en seçme eserlerini seçerek oluşturduğu "Aaylı Ağşam" (Aylı Akşam) adlı eserini yayımlar. Bir nevi olgunluk döneminin ürünü ve edebî şahsiyetinin zirvesini teşkil eden eserini ise 1978'de "Men Size Baryaan" (Ben Size Gitmekteyim) ismiyle yayımlar (Kara 1997: XXIII).

Bu eserlerinin tümünde, realist bir tavırla Türkmenlerin duygu ve düşüncelerine, özlem ve sevgilerine tercüman olmaya çalışan Atacanov'un dönemin siyasi yapısına bağlı olarak "sembolist" bir tavır takındığı gözden kaçırılmamalıdır. Asıl anlatmak istediğini doğrudan değil imgeler yoluyla deneyen Atacanov'un bu konuda son derece başarılı olduğu görülür.

Türkmenlerin yaşadığı trajik olayları, bir elma ağacını sembol olarak anlattığı "Elma Yine Çiçek Açıyor" şiiri, aynı zamanda Türkmenlerin ruh dünyasının tercümanı konumundadır. "Türkmenistan Baharı" adını taşıyan şiirinde ise

savaş “kışı”, savaş sonrası ise “baharın ” imgesel anlatımını oluşturur. Ancak iki şiirin anlatımındaki benzerlik, bu iki şiirin manasını “toplumsal ve sanatsal” kaygılar taşıması bakımından ayırıştırır.

Atacanov’un, mensubu bulunduğu Türkmen halkının çektiği bütün acılarda yanında bulunma arzusu, onun şiirlerine realist bir form katacaktır. Zira onun şiirlerinde savaş, yokluk, deprem gibi konuların yanı sıra güçlü bir lirizmle ele alınan temalarda önemli yer tutar. Aşk, bu anlamda Atacanov’un en çok kullandığı tematik unsur olarak karşımıza çıkar.

Atacanov’un bu tematik tercihlerini yansıtmaya ise yazımızın asıl konusunu teşkil etmektedir.

B. Atacanov’un Şiirinde Tahkiye

Klasik Türk şiirinin biçim ve içerik özelliklerine getirilen eleştiriler Tanzimat döneminde kuramsal bir boyut kazanmış, hatta tenkit dediğimiz türün bizdeki ilk örneklerinin verilmesine yol açmıştır. Şinasi’nin şiiri canlı, hareketli konuşma sentaksına yakın bir mısra yapısına ulaşmış (Kaplan 1976: 274) böylelikle şiire nüfuz eden fikir- dava, mefkûre- daha zengin bir anlatımla okura ulaşmıştır. Tanpınar, Tanzimat Dönemindeki bu hamleyi tespit ederken önemli bir temsilci olarak Edhem Pertev’i örnek göstermiştir (Kolcu 2004: 49).

Kolcu, Akyüz’den yaptığı bir alıntı ile konuya şöyle bir açıklama getirmiştir: “Bu eserler arasında, önce şiirin dış görünüşü geliyordu. Bir intikal devri olan Tanzimat devrinde Türk şiiri- şekil bakımından- hem Doğu hem de Batı şiirine bağlı kalmış, Divan şiiri ile Fransız şiirinin şekillerini birlikte kullanmıştı. Bu tesir ile yetişmiş bulunan Servet-i Fünun’cular da ilk şiirlerinde Divan nazımının şekillerini kullanmışlarsa da, hareket başladıktan sonra, bu şekilleri derhal bırakmışlardır” (Kolcu 2004: 54, 55).

Bu biçim değişikliğinin yol açacağı farklılık, Türk şiirine tahkiye unsurunun belirgin bir biçimde taşınmasına yol açacaktır. “Anlatmak, hikâye etmek” (Parlatır 2009: 1611) anlamına gelen tahkiye Aktaş’a göre “anlatma esası çevresinde ele alınabilecek edebi eserlerde vakanın anlatılması, gösterme ve tasvirle zenginleşerek, tamamlanarak karşımıza çıkar” (Aktaş 2005: 11). Fabl tercümelelerinden, Lamartine’in manzumelerine oradan da Fikret ve Mehmet Akif’in manzum hikâyelerine kadar uzanan bir çizgide bu nazım şeklinin yenileştirilmiş ve kısaltılmış yeni formu edebiyatımızda kullanılmaya başlanır (Kolcu 2004: 55). Kolcu’nun bu tespitleri tahkiyeli metinlerin Türk şiirine yeni bir biçim özelliği olarak nüfuzunu göstermeye matuftur. Özellikle Servet-i Fünun ve aynı dönem

içerisinde yayın hayatını sürdüren şairlerin –özellikle de Mehmet Akif- şiirlerinde gördüğümüz tahkiyeli unsurlar, aslında değişen tefekkür dünyamızın ve sosyo-kültürel hayatımızın bir zorunluluğu olarak değerlendirilebilir. Fikret'in ahenk hakkındaki görüşleri sonradan tamamen değişecek, hareket noktasını Divan şiirinden almasına rağmen divan nazımının ahengini tenkit edecek, şiirde nesre yakın bir ahengi tercih edecektir (Büyük Türk Klasikleri 9. Cilt 1989: 278) şeklindeki değerlendirmeler de bu anlamda önemlidir. Enginün bu durumu "Fikri anlatan bir dil ve üsluba ulaşıldıktan sonradır ki sanatçılar, nesri sadece fikrin aktarıcısı olarak değil, duygu ve durumların tasvir ve tahlilleri için de kullanmışlar ve romantizmin etkisiyle yeni bir sanatlı nesre ulaşmışlardır" (Enginün 2010: 131) şeklinde değerlendirmektedir. Türk Edebiyatında nesrin, özellikle de süslü, sanatlı nesrin eski bir anlayış olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak, Tanzimat'la birlikte nesrin – Batı Edebiyatının da etkisiyle- şiirin içine nüfuz ettiği, Ziya Paşa, Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi bu dönemin önemli şahsiyetlerine orijinal bir üslup anlayışı ile alındığı görülmektedir. Burada Hamit'in "Bir metnin şiir sayılabilmesi için mutlaka vezinli ve kafiyeli olması gerekmediği" fikrini de (Enginün 2010: 132) hatırlamak gerekir. Servet-i Fünun döneminin ve Türk romanının en önemli isimlerinden birisi olan Halit Ziya'nın ilk defa "Hizmet"te mensur şiir tanımlamasını kullandığını yine kendisinin de "Aşkımın Mezarı" adlı manzumesini bu başlıkla neşrettiğini ifade etmemiz gerekir. Ahmet Hikmet, Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'un da bu türe verdiği önemli katkılarla mensur şiirin Türk şiirinde ilgi gören bir tarz haline geldiğini görüyoruz.

Batı edebiyatında yaşanan hızlı gelişmelerin ve yeniliklerin sadece Anadolu'daki Türk edebiyatını etkilediğini söylemek elbette yanlış olacaktır. Türk edebiyatının daha geniş coğrafyadaki ürünlerinde aynı değişimi izlemek mümkündür. Rus edebiyatının kendi içerisinde yaşadığı gelişme süreci ile beraber düşünüldüğünde Atacanov'un şiirine tesir eden mensur anlatım – tahkiye- daha da anlamlı olacaktır.

Atacanov, "Elma Yine Çiçek Açıyor" adlı kitabının "Kolye"(Kara 1997: 9, 10) adlı şiirinin hemen girişinde

Üç gün bääri gelin gızlar, eneler	Üç günden beri gelin kızlar, analar
Şay sepini getirip duur, getirip.	Ziynetini getirip durur, getirip.
Doyduk, Dürli... yene... yene yeneler	Doduk, dürli,... daha niceler
Şol üstünü yetirip duur, yetirip.	İlave edip durur, ilave edip
.....
Urşa giden giicesi de súpalaap,	Savaşa gittiği gece de sıvazlayıp

Dağdanını haar etmeğin" diydi ol.	"Kolyene iyi sahip ol " dedi o.
Göyää güvää geçyään yaalı buu söze, Garañkida şıññırdaşyaa şelpeler.	Sanki şahitlik etmiş gibi bu söze, Karanlıkta şıngırdaşiyor şelpeler.
Üç gün bääri gelin gızlar, eneler Şay sepini getirip duur, getirip.	Üç günden beri gelin kızlar, analar Ziyetini getirip durur, getirip

(Kara 1997: 8, 9)

dizeleri ile yaşanan bir olayın tanıklığını yapar. Şairin çizdiği resim adeta bir "seferberlik" anını yansıtır. Şair metaforlar yoluyla bir varlık mücadelesinin boyutlarını anlatmaya çalışır. Burada topyekûn bir halkın direnişi sembolize edilir. Kadınların ziyetinden vazgeçmesi cenk arzusunu, "kolye" ise "fedakârlığı" sembolize eder. Aynı şiirin son dörtlüğünde karşılaştığımız tematik yapı bu düşüncemizi doğrular niteliktedir:

Günäämi geç, seniñ üçin, söver yaar, Dağdanımı gurbaan edyän ceñe men. Meniñ üçin, ecen üçin alğın aar! Señ saayaañda diiridirin dine men".	"Affet, senin için, sevgili yar, Kolyemi feda ediyorum cenge ben. Benim için, annen için intikam al! Senin sayende diriyimdir ancak ben".
--	--

(Kara 1997: 10, 11)

Şiirin bu son dizeleri, topyekûn direnme azmi sergileyen bir halkın, kararlı feryadı, ıçlığı gibidir. Tüm fedakârlıklar, sadece maddi değil aynı zamanda manevidir. Uğruna savaşılan yâr, vatandır ve onun için feda edilen insanların intikamı er geç alınmalıdır.

Atacanov'un aynı eserinde yer alan "Setdar Ağa" adlı şiirinde de benzer bir öyküleme tekniğinin hâkim olduğu görülür.

Bir olayın, bu olayla ilintili kahramanların ve muhaverenin yer aldığı bu dizeler, Anadolu Türklerinin yaşadığı benzer felaketlerde buradaki şairlerin anlatımıyla özdeşleşir. İstiklâl Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un "Küfe" adlı manzumesine benzer bir yapıyla karşımıza çıkan "Setdar Ağa" adlı şiir, eşek arabalı bir köylü çocuğunun, Setdar Ağa'yı arabasına almasıyla başlar. Bu girişten hemen sonra olay genişleyerek savaşın yıkıcı etkilerine ulaşır. Bu süreçte şiirde yer verilen kahramanlarla ilgi fiziki yönden negatif fakat ruhi açıdan son derece pozitif öğeler taşıyan betimlemelere yer verilir. Böylece, zahirde yıkık perişan görülse de manen yüksek bir ruhla savaşa hazır, özgürlüğü için her

zorluğu göze alacak bir milli portre çizilir. Setdar Ağa isimli kahraman, bu tematik yapının içinde temsil yeteneği ile dikkat çeker.

Eşek arabalı oobadaş oğlan
Arabaa mündirdi Setdar Ağaanı.
Eğni çaal horcunlu, ağsak poçtalon
Taarıpladı sılağ bilyään çağaanı.

.....

Piil sapı dövülen bir oral ayaal
Ussaçılık edyäär dökünli pelde.
Golı gaan gaabarçak.
Kösenip otur,
Çekici taayıp duur,
İşğın yook elde.

Eşek arabalı köylü çocuğu
Arabaya bindirdi Setdar Ağa'yı .
Sırtı gri heybeli, aksak postacı
Övdü hürmet bilen çocuğu.

.....

Belinin sapı kırılan bir yaşlı kadın
Ustalık ediyor gübrelı tarlada.
Kolu kan kabarcık.
Uzanıp durur.
Çekici kayıp durur,
Kuvvet yok elde.

(Kara 1997: 10,11)

Atacanov'un bu dizelerini içeren şiiriyle;
Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak
Önüm adaysa basıp, yok, denize atlayarak

"Setdar Ağa" adlı şiirle, Akif'in yukarıya aldığımız dizelerini içeren "Küfe" adlı şiirinin yapısı ve kahramanları hatta tematik derinliği bakımından ilgi kurmamak mümkün değildir. Neredeyse Atacanov'un kullandığı kişi kadrosu ile Akif'inki aynıdır. Genç bir çocuk, yaşlı bir adam ve yaşlı bir ninenin kurduğu korelasyon iki şiirde de gözlenebilir. Benzer bir tahkiye kurgusu Tevfik Fikret'in "Balıkçılar" adlı şiirinde de gözlenebilir. Fikret de politik kaygılarının yönlendirmesiyle, ihtiyar bir adam, yaşlı bir nine ve genç bir çocuğun ana karakter olduğu bir manzumeye şiirini kaleme alır. Balıkçılar şiirindeki;

-Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder

.....

Hayır sular ne kadar coşkun olsa ben giderim,
Diyordu oğlu. Yarın sen biraz ninemle otur

.....

bu dizeler, üç şiirdeki kişi kadrosunun benzerliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bir davanın veya bir mefkûrenin manzum bir eserle anlatımı sırasında tahkiyenin kullanılıyor olması mesajın daha etkili olmasının önünü açıyor olmalıdır. Manzum bir eserin içerisinde yer alan tahkiyeli unsurlar ve buna bağlı ola-

rak muhavere tekniği şairin metaforik algılarını da zenginleştiren bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ata Atacanov'un şiirinde tahkiye unsurlarının kullanımı sadece olay ve kişilerin kullanımıyla sınırlı değildir. Atacanov'un birçok şiirinde olay ve kahramanlarla birlikte gerçek bir zaman ve buna bağlı gerçek mekân unsurları kullanılır. 1945'de yayımladığı "Adsız Kahraman" adlı şiiri bu anlamda önemlidir.

Ukrain çölünde, yaapıñ üstünde
Aak şelpeli derek iğşıldap otur.
Gaan öyülen gara toprak astında
Türkmen esğeriniñ mazaarı yatur.

.....

Türkmen enesiniñ caan çiğerbendi
Ukraina üçin gaanun döküpdür.
Tebiiğatam sılap baatır perzendi,
Üstünde solmacak güller ekipdir.

.....

Ukrayna çölünde, arkn üstünde
Ak şelpeli kavak hışırdayıp duruyor.
Kan sinen kara toprak altında
Türkmen askerinin mezarı yatıyor.

.....

Türkmen anasının canının özü
Ukrayna için kanını dökmüştür.
Tabiat da hürmet edip yiğit yavruya,
Üstünde solmayacak güller dikmiştir.

.....

(Kara 1997: 14,15)

Atacanov'un burada gerçek bir mekân ismini ve aynı mekânda yaşanan gerçek bir savaşa gönderme yaptığı görülür. Realist gözlemlerden hareket ederek, aslında Atacanov'un destansı bir üsluba yaklaştığı görülür. Böylece okuruna dolayısıyla milletine didaktik öğeler barındıran metinler ulaştırma arzusunadadır. Tahkiye unsurunun hâkim olduğu şiir anlayışında bu durum çoğu zaman bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atacanov'un şiirindeki bu destansı söyleyiş, "Apolet" adını taşıyan şiirinde daha belirgin bir biçimde karşımıza çıkar:

.....

Çapılan çınar dek yıkılyaa merdaan.
Emmaa esğerleri eñyääler öne...
Oğluna garaşan görğülü zenaan
Onuñ pogonını oğşayaar dine.

.....

Kesilen çınar gibi devriliyor yiğit.
Ama askerleri hücum ediyorlar öne...
Oğlunu bekleyen çilekeş kadın
Onun apoletini okşuyor ancak.

Maavut mataa dolaap, sandık düybünde
Keraamatlı Gurhan yaalı saklayaa.
Bir yılda bir gezek, dine bir günde
Yeñiş günü yüze sulya, ağlayaa.

Çuha dolayıp, sandık dibinde
Mukadder Kur'an gibi saklıyor.
Yılda bir kere sadece bir günde
Zafer günü yüzüne sürüyor ağlıyor.

Göz önüne gelyäär oğlunun keşbi. Gözünün önüne geliyor oğlunun yüzü.
Baalaañ baalaasını bağra basyaar ol. Yavrusunun çocuğunu bağrına basıyor o.
Örään uzaklarda şuuvlayaan oklan Çok uzaklarda uğuldayan kurşunların
Ayılğanç sesine gulak asyaar ol. İğrenç sesine kulak veriyor o.
(Kara 1997: 18,19)

1948 yılında yazdığı bu şiirin trajik unsurlar barındıran tematik yapısını bir yana bırakırsak, adeta mistik öğelerle sarmalanmış bir hikâyenin ürpertici gerçekliğiyle karşılaşırız. Savaşta kaybettiği yavrusunun “apoleti” annesinin gözünde oğlunu temsil eden bir varlığa, kutsal bir eşyaya dönüşmüştür. Adeta Kur’an’a gösterilen bir hürmetle yılda bir kere saklandığı yerden çıkarılmakta ve ta’zim ile öpüldükten sonra yerine konulmaktadır. Atacanov’un hemen bütün şiirlerinde yaptığı gibi bunda da kendi gözlemlerinden esinlenen ancak reel bir düzlemi olan bir öyküyü içselleştirerek okura sunduğu görülür. İkinci Dünya Savaşı’na katılmadığını ancak bu savaşın Eski Rusya sınırlarını içerisinde yaşayan Türkler üzerindeki etkisini çok yakından gözlemleyen Atacanov’un bu izlenimlerini hikâye tadında sunduğunu görmekteyiz.

Savaş sadece cephede yaşanan bir felaket değildir. Belki de daha trajik boyutlarıyla geride kalanlar içerisinde ve cepheye gidenlerin dönemedikleri mekânlarda yaşanmaktadır. Atacanov’un “Aziz Misafir” adını taşıyan eserindeki “Ah, Dokuz Saniyede” adlı şiiri bu anlamda oldukça önemlidir.

.....
Köçeklerde kovçum kovçum oturlar	Sokaklarda küme küme oturuyorlar
Aacı ölüm şarpığını daadanlar.	Acı ölüm tokadını yiyenler.
Hiiç kimsääniñ hiiç söz bilen meyli yok,	Hiç kimsenin hiçbir sözle meyli yok,
Daaşa dönüp, doñup otur aadamlar.	Taşa dönüp, donup durur insanlar.
Üsti örtülen cesetler de maşına	Üstü örtülen cesetler de arabayı
Garaşyaalar.	Bekliyorlar.
Belki, biiri diiriler?..	Belki, biri dirilir?..
Haraabalañ, haayatlarıñ astından	Harabelerin, avluların altından
Ölenleri idääp yöörler diiriler.	Ölenleri araştırıp durur diriler.
Yaanın yatan garapeciñ goomundan	Yan yatan kara sobanın altından
Gudrat bilen alıp çıkdık bir gızı.	Güçlülle kurtardık bir kıızı.
Aaytımdaki oot başına getirdik,	Meydandaki ateşin başına getirdik,
Buu belaadan biihabardı oñ öözi.	Bu belâdan habersizdi kendisi.

Biri pencek atdı eğnine onun, Pökgi berdi biiri onun eline: “Aađlama gız! Goy, aağlama, Bes!” diydi, O gız emmaa düşünmedi diline.	Biri ceket attı omzuna onun, Top verdi biri eline: “Ađlama kız! Koy, ağlama, Yeter” dedi. O kız ama gelmedi kendine.
--	--

(Kara 1997: 24,25)

Bu dizelerde anlatılan hikâye doğrudan savaşa ait, cepheye ait bir hikâye değildir. Ancak, 1948 yılında yazılan bu şiir, savaşın acımasız yüzünün Atacanov’un gözlemleriyle hikâyeleştirilmiş bir yönüdür.

Yoksulluk ve çaresizliğin birleşmesiyle kâbusa dönüşen savaş ve savaş sonrası yıllar, birbirinden trajik hikâyelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Trajik ölümler karşısında dirilerin düştüğü dehşet verici çaresizlik, şiirin ana temasını oluşturur. Çaresizliğin ulaştığı son nokta, cesetlerin yerde yatarken, dirilerin onlardan birinin canlanabileceğini düşünmeleridir. Bu düşünce, karmaşık bir duygu ağının metaforik yapısını barındırmaktadır. Ölüm en gerçekçi ve en acı verici metafordur. Ancak ölüm karşısındaki çaresizlik daha yakıcı bir gerçeklik olarak şiire yansır. Atacanov, yaşanan bir felaketin boyutlarını, küçük bir kızın feryadı, gözyaşlarıyla şiire yansıtır. Bu yansıtmada yine Atacanov, tahkiyeyi kullanır. Zaman, mekân, olay ve kişilerin yer aldığı bu tahkiyeli manzume yaşanan gerçek bir felaketin hazin öyküsü konumundadır.

Atacanov’un aynı felaketi “Ben Aşkabatlıyım” (Kara 1987: 27) adlı şiirinde de dile getirdiği görülür. Atacanov böylece ferdi duygulanmalar, özlemler ve beklentiler yerine milli duygulanmaların, beklentilerin, özlemlerin ve felaketlerin sözcüsü olma yolunu benimser. Onun bu toplumcu tavrı 20. yy’da Türkmen şiirinin en önemli ve en çok sevilen isimlerinden biri olmasının başlıca nedenidir.

Atacanov’un toplumcu anlayışında “birey” yok sayılmaz. Çünkü bilinçli, ahlâklı ve vatansever bireyler yetiştirmek Atacanov’a göre toplumsal varlığın ve geleceğin garantisidir. “Yavru” adını taşıyan şiirde böyle bir konuyu işler.

.....
Ulaldıkça, derdi artar çaađaanıñ, “Atı at edinçää, eyesi it boor” Emmaa tebiığatıñ kaanuunı şeyle: Insaan elmıdaama züryaadına zaar.	Büyüdükçe, derdi artar çocuğun, “Atı at edinceye kadar,sahibi it olur” Ama tabiatın kanunu böyle: İnsan sürekli yavrusuna muhtaç.

Şol sebäplem iň esaası arzımız:
Goy, buu körpe rayğı gamsız ulalasın.
Haklasın enäniň halaal süydüni,
Ene atasına vepaalı bolsun.

O sebeple en önemli arzumuz:
Koy, bu körpe kayğı, gamsız büyüsün.
Hakkını versin annenin helal sütünün ,
Ana babasına vefalı olsun.

(Kara 1987: 30,31)

Atacanov'un bazı bölümlerine yer verdiğimiz bu şiirdeki tahkiye üslubuna, deyimler ve atasözleri de katkı sağlar. Böylece didaktik unsurlar barındıran bir hikâyenin bölümlerini okur gibi oluruz. Şairin, Türkmen kültürü ve hayatına ilişkin anlatımları bunlarla sınırlı değildir. "İzci" (Kara 1987: 33) Atacanov bu kez "Serbaz Ağa" adlı bir çobanın hikâyesini manzumeleştirir. 1951 yılında yayımlanan bu şiirde yaşadığı coğrafyayı çok iyi tanıyan Serbaz Ağa'nın topografya çalışmaları için bölgeye gelen ekibe nasıl kılavuzluk yaptığı anlatılır. Bu şiirde yer alan şahıslar, mekân ve olaylar dizisi yine tahkiyeli bir metin özelliğine işaret eder.

Şair, "Sizin Sokağımız" (Kara 1987: 39) adlı şiirini 1954'te yazmıştır. Burada tam anlamıyla tahkiyeli bir metinde olması gereken mekân betimlemelerine yer verir. Lirik bir aşk şiiri hissi veren şiir, Atacanov'un gençlik yıllarında kalmış bir aşkın öyküsüdür adeta:

Şahermiziň iň ileri çetinde
Çaalarıp gidýärdi yaaşayan köçäň.
Meň oňa barardım tolğunup günde,
Sen ecen yaanunda ööz öýňüzdekäň.
ken.

.....

Yörärdim men ondan yaydanıp günde,
Kööne penciräniň hak intizarı.
Şol pessecik penciräniň önünde
Çemlenen yaaladı bağıtıň baarı.

Şehrimizin en ileri kıyısında
Ağarıp gidiyordu yaşadığın sokak.
Ben oraya varırdım heyecanlanıp her gün,
Sen annenin yanında kendi evinizdey-

.....

Yürürdüm ben oradan oyalanıp her gün,
Eski pencerenin gerçek bekleyeni.
O biraz engin pencerenin önünde
Toplanmış gibiydi bütün bahtım.

Maňa şondan güzel, şondan bezemen
Hem şondan pääkiize yool yook yaaladı.
Diňe şol köçede diirilyädim men,
Her äadimi muhabbetden dooldı.

Benim için ondan güzel, ondan zarif
Ve ondan temiz yol yok gibiydi.
Yalnız o sokakta diriliyordum ben,
Her adım muhabbetle doluydu.

(Kara 1987: 38,39)

1954 yılında yazılan bu şiirdeki lirizm, geçmişte kalmış bir aşkın hüznü bir anlatımı olmakla beraber, Anadolu edebiyatında gördüğümüz ve adeta mısraların arasına gizlenmiş öyküsel bir anlatımı barındırır.

Ahmet Muhip Dıranas'a ait olan ve Cumhuriyet Devri Türk şiirinde lirizmle, tahkiyenin mezcolduğu başarılı şiirlerden biri olan "Fahriye Abla" şiirinde de benzer bir üslubu görmemiz mümkündür.

Hava keskin bir kömür kokusuyla dolar,
Kapanırdı daha gün batmadan kapılar
O afyon ruhu gibi baygın mahalleden
Hayalimde tek çizgi bir sen kalmışsın sen.

.....

Eviniz kutu gibi küçücük bir evdi.
Sarmaşıklarla balkonu örtük bir evdi;
Güneşin batmasına yakın saatlerde
Yıkanırdı gölgesi kuytu bir derede;
Yaz kış yeşil bir saksı pencerede;

(Kaplan 1990: 76)

Bu iki şiirdeki lirizm "mazi" de yaşanılmış bir aşk öyküsünden kaynaklanır. Ancak, hem "mekân" olarak benzer bir "mahallenin" tasviri hem de benzer ev betimlemeleri, farklı coğrafyalarda aynı muhayyile ile eser vücuda getiren bir milletin varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir. Mekân unsurlarının yanı sıra öykünün ana kişileri her iki şiirde de "genç âşık" rolündeki şairlerin kendileri olmalıdır. Çekinilen ve sevgiliyi gizlemekle görevli bir anne metaforu ile şiirlerin tüm mısralarında hâkim "sevgili" şiirlerin diğer kişileridir. Olay ise "aşk"tır. Hem Dıranas hem de Atacanov'un bu şiirleri okununca sadece hayalimizde değil, pratikte yaşanması mümkün senaryoları çağrıştırmaktadır. Nitekim Fahriye Abla adlı şiirden sinema filmleri yapıldığını biliyoruz.

Atacanov'un 1955'te yayımladığı "O Günden Beri" (Kara 1997: 51) adlı şiirinde de benzer bir durum çıkar karşımıza. Sevgilisini (Maralını) yurdunda bırakıp okumak için Moskova'ya giden sevgilinin, geride bıraktıklarına ilişkin duygularını ihtiva eden şiir yine tahkiye unsurlarını barındıran bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır.

Yaadında mı, maralım,

Şol gayğılı giicäämiz?

Herimizi bir yaana çekdi bağıt biicäämiz... Hepimizi bir yana çekti baht kur'amız...

Yaaşıl vagon yaanında boynuñı burup durduñ

Hatırında mı, meralim.

O kaygılı gecemiz?

Yeşil vagonun yanında boynunu büküp durdun

.....

Gitdiñ Moskvaa, caanım,

.....

Şondan bääri çağıryaan:
“Gel, ömrümiñ ikbaalı!”

.....

Gittin Moskova’ya, canım,

.....

O günden beri çağırıyorum:
“Gel, ömrümün ikbali!”

.....

(Kara 1997: 50,51)

Atacanov’un şiirindeki tahkiyeli unsurlar, onun farklı eserlerinde farklı olayları anlatmada elini güçlendirecek yapısal bir unsur olarak karşımıza çıkar. 1956’da yayımlanan “Mahtumkulu” (Kara 1997: 59) adlı şiiri yine mekân, zaman ve kişilerle desteklenmiş bir “olay” anlatır gibidir. Şiir aslında ilk görüşte bir portre özelliği taşır. Şair “büyük usta” olarak kabul ettiği Mahtumkulu ile sohbet eder gibidir. Ancak hemen ilk bölümden sonra şair Mahtumkulu’nca yaşanan felaketleri anlatmaya başlar. Bireyden topluma doğru genişleyen bu sitayiş aslında Mahtumkulu’nun manevi huzurunda bir direniş arzusuna dönüşür. Şiirin içine zaman zaman Mahtumkulu’nun mısralarını da alan Atacanov, onu ufkunu aydınlatan bir önder olarak tanımlar.

.....

Diyip, Mağtımqulı gövñüme menin,
Yene gadırdaana soorayaan yaalı.
Ölemen aasığı her setiriniñ,
Arzuvi; halkımın arzu, hıyaalı...

Yaabiñ yakasında heykelin görüyään.
Beyik haalupaama hasabaat beryään:

.....

Halkıñ yağı çıraağı,
Ulı ussaat Pırağı
Gör, nenen guvanardı
Gören bolsa buu çaağı!

.....

Deyip, Mahtumkulu gönlüme benim,
Yine değerbilirce soruyor gibi.
Ölesiye aşığım her mısrasının,
Arzusu; halkımın arzu, hayalı...

Arkın kenarında heykelini görüyorum.
Büyük üstadıma bilgi veriyorum:

.....

Halkın parlak ışığı,
Büyük üstad Pırağı
Bak, nasıl kıvanırdı
Görmüş olsaydı bu çağı!

(Kara 1997: 58-61)

Atacanov’un yukarıya aldığımız dizelerinde karşımıza çıkan “istiklâl “ duygusu gözden kaçırılmamalıdır.

Atacanov, çevresinde, ailesinde ve ait olduğu kültürel ortamdaki gerçekçi gözlemlere dayalı şiirlerinde olay, zaman ve kişilerle biçimlenmiş eserler yazar.

Böylelikle şiirini toplumsal dinamiklerin oluşturduğu bir zemine oturtmuş olur. 1956 yılında kaleme aldığı “Tashihiçi” adlı şiirinde, gazetecilikle uğraştığı yıllarda çektiği sıkıntıları, dönemin çetin şartlarını anlatmayı hedefler. Ancak bu anlatımın yanı sıra çok samimi ve içten bir anlayışla çevre betimlemeleri ve kişi portreleri çizer.

Oobaa gatnaap işleyäärdim şonda men.	Köye gidip çalışıyordum orada ben
Gorkulu yaalıdı yoolı oobanıñ.	Korkulu gibiydi yolu köyün.
Oobaa gitmek gelenookdam küyüme.	Köye gitmek gelmiyordu içimden.
Şäherde yaaşayaan Aman Ağaanıñ	Şehirde yaşayan Aman Ağa'nın
Barardım süyrenip sallah öyüne.	Varırdım sürünüp bekâr evine.

(Kara 1997: 60,61)

Şiir, yukarıdaki mısralar ile başlayıp, kişisel bir öyküye dönüşür. Yazarın, çalıştığı yer ve ortam ile hikâyeye dâhil edilen farklı kişilerle manzum bir anlatıma dönüştürdüğü şiir, Atacanov'un şiirinde en belirgin unsur olarak karşımıza çıkan “tahkiye” özelliğine yeni bir örnek oluşturmaktadır.

Benzer bir durum 1957 yılında yayınladığı “Aile Reisi” adını taşıyan şiirde karşımıza çıkar. Savaşta bir ayağını kaybeden Meylis adlı bir suçunun kendisi ve ailesi ile ilgili kaygılarını dile getiren bu şiirde Atacanov, savaş ile aile huzuru arasındaki zıtlıktan hareket eder.

Şiire yansıttığı bu metaforlarla “barış” ve “savaş”ın karşıtlığını irdeler. Ailesi yani çocuğu ve eşi uyurken, savaş yıllarını hatırlayan Meylis, bir daha o yıllara dönmenin ruhunda yarattığı kaygılarla, ailesinin ona verdiği huzur arasında yaşadığı tedirginliği dile getirir.

Giice. Biriñ yaarı. Uukuda baarı.Gece.	Bir buçuk. Uykuda herkes
Diñe onun öözi yatanook şindi.	Yalnız kendisi yatmıyor şimdi.
Otır ol ooylanıp gicääniñ yaarı.	Düşünüp duruyor gece yarısı.
Ümsümlige ol okopda düşündi.	Sessizliği o siperde anladı.
.....
Aasuuda uukını öldürcek bolyan	Sakin uykuyu öldürecek olan
Garakçı daa dääl cahanda şindi...	
Eşkıya da kıt değil dünyada şimdi...	
Yalınlı okobı yaadına salyaan	Aevli siperi hatırına getiren
Protezli ayak amanat indi.	Protezli ayak emanet şimdi.

(Kara 1987: 64-67)

Atacanov, edebiyatın en güçlü şubesi olan şiiri, aslında anlatmak istediği hikâyelerin bir aracı olarak kullanır. Aslında bu dizelerde, bir savaş ve sonrasında yaşanan olayların hikâyesi gizlidir. Sucu Meylis adlı kahraman ile ailesi bu vatan için bedel ödeyen meçhul kahramanlardan biridir. Bir beklentisi de yoktur. Tek isteği yeni kurduğu bu hayatta, çocuğu ve eşiyile korkusuz, güven içinde yaşamaktır. Atacanov'un burada yarattığı tahkiyeli anlatım okuru her mısra da savaşın kötü hatıralarına, barışın ise insanî yönlerine doğru taşır. Atacanov'un 1975'te yayınladığı "Eğlence Bahçesinde" adını taşıyan uzun manzumesinde bu kez barışın sağladığı rahat ortamda kendiliğinden ortaya çıkan lirik öğeler karşımıza çıkar.

Bayak men bir gıvı söydüm.
Günde tääze geyim geydim.
Her ağşamam ööz yanımdan:
"İnd-ää söyşe gerek" diydim.

Yakında bir kızı sevdim.
Her gün yeni elbise giydim.
Her akşam kendi kendime:
"Artık sevşe gerek" dedim.
(Kara 1987: 480, 481)

dizeleriyle başlayan şiirinde lirik bir aşk hikâyesini okuyucusuna anlatır. Yine zamanın ve başka kişilerin de yer aldığı bu anlatımda Atacanov, aynı zamanda kültürel ve folklorik unsurları da bu anlatımına dâhil eder. Şiir sadece bir aşk öyküsünün anlatımından ibaret değildir. Törelere, geleneklerin ve günlük yaşamın konu edildiği tahkiyeli bir metin özelliği taşır.

Atacanov'un bireysel anlatımlardan sıyrılarak zaman zaman evrensel mesajlar taşıyan manzumeler yazdığını da görüyoruz. 1975'de yayınladığı "Bizim Gezegelimiz" adlı manzumesi bu anlamda önemlidir. Atacanov'un bu tür temalarla ele aldığı metinlerde de tahkiyeli bir üslup tercih ettiği görülür.

Äälemde, gör, nääçe planeta baar!
Baarından kiçişem ene Yerimiz.
Biz onı belende götercek bolup,
Asırlardan bääri dökyääs derimiz.

.....
Bal miiveli bağlar ,
Umğaalı dağlar
Yere nağış bolup,
Göteryäär gövün...
Armaan, Yer yüzünüñ aapı tupanı
Dep bolup,
Dünyääden gidenoook buu gün.

Älemde, bak, kaç gezegen var!
Hepsinden küçüğü de dünyamız.
Biz onu yüceltmeye çalışıp,
Asırlardan beri döküyoruz terimizi

.....
Bal meyveli bağlar,
Geyikli dağlar
Yere nakış olup,
Şevk veriyor...
Yazık yeryüzü kavgası
Defolup ,
Dünyadan gitmiyor bugün.

(Kara 1987: 512-515)

Atacanov'un bu uzun manzumesi özünde dünyada "kardeşçe" ve "barış" içinde yaşamaya duyulan özlemi konu eder. Ancak burada Atacanov'un masalmsı bir anlatımla okuruna seslendiği görülür. İyiyi, kötüyü, güzeli ve çirkini karşılaştırmalar yaparak anlatan Atacanov'un bu didaktik üslubu, şiiri tahkiyeli bir metnin sınırlarına ulaştırır. Dünyanın uzaydaki diğer gezegenlerle olan farkını anlatırken, onu geleceğimiz ve çocuklarımız için yok etmeden, incitmeden korumamız gerektiğini anlatır.

Bu anlatımı sırasında, dünyanın güzelliklerinden ve muhteşem özelliklerinden bahseder. Dünyayı ısıtan güneşten, burada yetişen ürünlerden, her biri birbirinden güzel olan mevsimlerden bahseden Atacanov, okuyucuyu masalarda karşımıza çıkan bir anlatımla fakat bu anlatımda gizlenmiş metaforlar yoluyla gerçeklerden bahseder. Bütün bu güzellikleri yok edecek tek şeyin "savaş" olduğu gerçeğini vurgulayan Atacanov şiirde zaman zaman dünyayı teşhir ederek ona canlı bir varlıkmiş gibi seslenir. Dünyadan Ay'a yapılan yolculuklara da değinen Atacanov, Gagarin'in uzaya gönderilişi konusuna değinir. Böylece eser sadece şiir formatıyla kalmayıp barındırdığı tahkiyeli unsurlar aracılığı ile epik bir anlatıya dönüşür.

c. Sonuç

Atacanov'un şiirine yansıyan bu özellikleri elimizdeki birçok örnekle desteklememiz mümkündür. Ancak burada önemli olan Atacanov'un şiirini tahkiyeli metinlere yaklaştırarak mesajlarını bu esaslar çerçevesinde vermesidir. ©

KAYNAKLAR

AKTAŞ, Şerif (2005), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara, Akçağ Yay.

Büyük Türk Klasikleri 9. Cilt (1989), İstanbul, Ötüken Yay.

ENGİNÜN, İnci (2010), *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimattan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul, Dergah Yay.

KAPLAN, Mehmet (1976), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1. Baskı*, İstanbul, Dergah Yay.

KAPLAN, Mehmet (1990), *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Ankara, KB Yay.

KARA, Mehmet (1997), *Ata Atacanov'un Şiirleri I Giriş- Metin- Aktarma*, Ankara, TDK Yay.

KOLCU, Ali İhsan (2004), *Tanzimat Edebiyatı I, Şiir*, Erzurum, Salkım Söğüt Yay.

PARLATIR, İsmail (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yay.

Türkmen Sovet Edebiyatı Tarihi (1982), C. 6/1, Aşkabat, İlim Neşriyat.